

PSYCHICKÁ ODOLNOST STŘEDOŠKOLÁKŮ MĚŘENÁ DOTAZNÍKEM SOC

Bohumil Koukola

***Anotace:** Autor se v příspěvku věnuje zrodu netradičního přístupu ke zdraví a nemoci, tzv. salutogenezi, analyzuje klíčový pojem jednoho z možných pohledů na psychickou odolnost – Sense of Coherence a vysvětluje jeho základní složky. Seznamuje čtenáře s novou dotazníkovou metodou SOC, popisuje její první použití i výsledky na vzorku 1017 českých středoškoláků.*

***Klíčová slova:** zvládání zátěžové situace, psychická odolnost, salutogeneze, smysl pro soudržnost, srozumitelnost, smysluplnost, zvládnutelnost.*

Uvedení do problematiky

V současné době se zvyšuje zájem odborníků o zvládání zátěžových situací u dětí a dospívajících. K nim bezesporu patří i školní zátěžové situace. Zatímco odborná literatura věnovala hodně pozornosti snižování zátěže ve škole (ať už tím, že obracela zájem vedení škol ke zdravějšímu prostředí a zdravějším mezilidským vztahům nebo vedla učitele k citlivějšímu jednání se žáky), mnohem méně pozornosti se u nás věnovalo vnitřním zdrojům zvládání zátěže u žáků samotných. Jedním z nich je právě **psychická odolnost** žáků. Možná tomu bylo tak proto, že u nás nebyly k dispozici vhodné diagnostické metody. Cílem předkládané studie je seznámit odbornou veřejnost s českou verzí dotazníku SOC pro středoškoláky a současně podnitit zájem také poradenských i školních psychologů o tuto zajímavou charakteristiku žákovské osobnosti.

Pojem salutogeneze

Aaron Antonovsky (1985), který se zabýval „neortodoxními otázkami“ zdraví a nemoci, předložil mimo jiné otázku „salutogeneze“, počátků (genezí) zdraví (salutó) – zrod, původ zdraví. Salutogenetický přístup Antonovského lze spatřit v jeho úvodním výzkumném projektu, ve kterém se zabýval adaptací židovské populace na pobyt v koncentračním táboře. Zjistil, že bývalí vězni měli v 78 % adaptační a zdravotní potíže. Zatímco dosud převažující patogenetický přístup by se zabýval jednotlivými druhy potíží nebo nemocí a hledal by k nim odpovídající „táborové“ patogeny, Antonovsky si položil otázku, proč 22 % osob ve stejných podmínkách zůstalo bez potíží. Jinými slovy, pátral po společných salutorech oněch 22 % osob. Na základě těchto vycházejících úvah a dlouholetého systematického výzkumu se dostal Antonovsky k faktoru psychické odolnosti, jehož podstatou

je vědomí souvislostí (pojetí úzkého sepětí), koherence v chápání světa jako smyslného celku (Sense of Coherence) – SOC. Salutogenezi se v našem písemnictví zabývali nebo zabývají zejména Hošek (1991, 1993, 1994), Koukola (1997, 1998, 1999a, b, c), Křivohlavý (1990a, b), Pelcák (1996a, b), Pelcák – Vosečková – Dolejšová (1998a), Pelcák – Koukola (1998a, b) ad.

Salutogenetická orientace (která se soustřeďuje na původ zdraví) si klade otázku: „Proč jsou lidé na tom kladném konci kontinua zdraví versus ne-zdraví (nemocní) a proč se pohybují k tomu konci, ať jejich umístění bylo jakékoliv?“

První odpověď Antonovského bylo, že jejich životní stresorové zkušenosti (stressory), které jsou v rozmezí od mikrobiologických až po společensko-kulturní, byly malé. Argumentoval však, že tato hypotéza je neudržitelná, neboť už v povaze lidské existence je, že stresory jsou všudypřítomné. A přesto je mnoho lidí, i když ne úplně všichni, kteří přežijí i s vysokým stresovým zatížením, a dokonce prosperují. Až na stresory, které přímo zničí organismus, výsledek lidského zdraví je nepředvídatelný. To je záhada té salutogenetické orientace, říká Antonovský, kterou se snažíme rozluštit. Setkáme-li se se stresorem, má to za následek stav napětí, který musíme řešit, ať ten výsledek bude patologický, neutrální, nebo ozdravující. Závisí na adekvátnosti zvládnutí napětí. Právě toto zvládnutí napětí se stává podle Antonovského (1985, 1987) klíčovou otázkou věd o zdraví. Antonovský se nezabýval studiem chorob, ale tzv. generalizovanými rezistenčními zdroji (the generalized resistance resources – GRRs) – peníze, síla našeho ega, kulturní stabilita, sociální opora apod., tj. těmi zdroji, které účinně bojují s rozmanitými stresory. Ve své práci diskutuje o velmi širokém rozpětí těchto rezistenčních zdrojů od imuno potenciátorů

až k magii. Chybělo mu však nějaké pravidlo, podle kterého by mohl identifikovat jev jako rezistenční zdroj, aniž bychom museli čekat, až uvidíme, zda se osvědčil, nebo ještě lépe, abychom pochopili, jak ten určitý fenomén sloužil jako rezistenční zdroj. Vypracoval tzv. pojetí smyslu koherence (dále také SOC), který je společný všem rezistenčním zdrojům, a zdůrazňoval, že umožňují, abychom z těch nesčetných stresorů, kterými jsme neustále bombardováni, vydolovali nějaký smysl. Antonovský tvrdil, že když někdo má ustavičně takovéto zážitky, tak po čase vzniká silný pocit koherence. Tento jeho ústřední pojem byl definován jako globální orientace, která vyjadřuje rozsah, ve kterém má člověk vytrvalý, ale přitom dynamický pocit důvěry, že naše vnitřní i vnější prostředí je předvídatelné a že existuje vysoká pravděpodobnost, že věci dopadnou tak dobře, jak je lze rozumně očekávat (Antonovský 1987).

Antonovský shrnuje salutogenetickou orientaci tak, že:

1. nás vede k zamítnutí dichotomní klasifikace lidí jako zdravých nebo chorobných a dává přednost jejich umístění na více rozměrovém kontinuu od pocitu dobrého zdraví k chorobě;
2. nám zabrání upadnout do pasti, že se zaměříme pouze na etiologii určité choroby, spíše než že bychom stále pátrali po celkovém příběhu tohoto člověka, včetně jeho nemoci;
3. místo toho, abychom se zaměřili na stresory, ptáme se na to, které faktory jsou zde zahrnuty aspoň k udržení svého místa na tom kontinuu, anebo při pohybu směrem k zdravějšímu pólu, tj. zaměříme se na zdroje zvládnutí situace;
4. stresory nezačnou být chápány jako „špatné“ slovo, jako něco, co se musí redukovat, ale jako něco všudypřítomného. Nadto důsledky stresorů jsou chápány tak, že

- nejdou nezbytně patologické, ale dost možná i ozdravující, které mohou mít vztah k úspěšnému rozřešení napětí;
- na rozdíl od pátrání po řešení nazvaném „kouzelná hůlka“ máme pátrat po všech zdrojích negativní entropie, která může usnadnit aktivní adaptaci organismu na prostředí;
  - salutogenetická orientace nás posléze vede za údaje získané z patogenetického pátrání tím, že se stále díváme na ty abnormální případy, které jsme při tom zkoumání objevili.

Koncept „Sense of Coherence“

V přehledové studii popsal Křivohlavý (1990a) pojem „Sense of Coherence“, tj. pojetí úzkého sepětí (koherence) v chápání obrazu světa jako smysluplného celku (Gestalt). Charakterizuje kompaktnost, soudržnost, kohezivitu celkové životní orientace a vyjadřuje, do jaké míry má daná osoba pohled a pocit důvěry v to, že dění ve svém vnitřním a vnějším světě je předvídatelné, zákonité a řízené určitým řádem, že existuje vysoká míra pravděpodobnosti, že vše půjde dále tak, jak se dá rozumně očekávat.

Podle Antonovského je SOC hlavní zárukou soudržnosti lidské osobnosti v zátěžových situacích a považuje ho za nejzákladnější osobnostní strukturu člověka. SOC tvoří tři komponenty (dimenze):

Srozumitelnost – (comprehensibility) – míní se tím kognitivní tendence určitým způsobem vnímat a chápat svět a své místo v něm. Odkazuje na rozsah, v jakém člověk vnímá stimuly, které ho konfrontují, odvozuje je z interního i externího prostředí, protože dávají racionální smysl jako informace, která je uspořádaná, důsledná, strukturovaná a jasná, a to spíše než chaotický, neuspořádaný, náhodný a nevysvět-

litelný šum. Osoba, která má vysoký smysl pro srozumitelnost, očekává, že stimuly, se kterými se sejde v budoucnu, budou předvídatelné, anebo aspoň když přijdou jako překvapení, budou vysvětlitelné a budou mít jakési pořadí, vnitřní pořádek a řád. „Vysoká pravděpodobnost, že věci dopadnou tak dobře, jak se dá v rozumné míře čekat“ (Antonovský 1985, s. 123). Svět je chápán jako celek, do kterého je zahrnut také jedinec.

Zvládnutelnost – (manageability) formálně tuto dimenzi autor definuje jako rozsah, v jakém vnímáme, že zdroje jsou nám k dispozici a že jsou adekvátní k těm požadavkům, které na nás stimuly kladou. Tato vazba, „že je máme k dispozici“, se může vztahovat ke zdrojům, které sami ovládneme, nebo které kontrolují jiní, jako například manžel, manželka, přátelé, kolegové, Bůh, historie, stranický vedoucí, lékař, tedy ti, o kterých víme, že s nimi můžeme počítat, kterým můžeme důvěřovat. V tom rozsahu, v jakém máme vysoký smysl zvládnutelnosti, se pak podle toho necítíme, že jsme poškozování událostmi a že život je k nám nečfěr. Nepředvídatelné věci se skutečně v životě stávají, ale když se stanou, tak je člověk bude schopen zvládnout a nebude se nekonečně rmoutit.

Smysluplnost – (meaningfulness) se vztahuje k emocionální stránce celkového postoje k životu a dění v něm. Člověk s vysokou úrovní smysluplnosti je přesvědčen, že problémy, před které je postaven, stojí za to, aby do jejich řešení investoval, jsou výzvou k aktivitě, ví, že jeho práce bude příznivě okolím hodnocena a bude ji zvládat s volností a způsobem jemu vlastním (podle Vašina – Žáškodná 1996, s. 110). Antonovský (1987) se v této souvislosti zmiňuje o práci Viktora Frankla, která se mu dostala do rukou teprve po tom, co napsal svoji první knihu, a přiznává, že bezpochyby

ovlivnila výběr názvu této dimenze SOC. Formálně se komponenta smysluplnosti v SOC vztahuje k rozsahu, v jakém člověk cítí, že život dává emoční smysl, že aspoň některé z problémů a požadavků, které nám život klade, stojí za investování energie a stojí za naší angažovaností. Jsou to úkoly, které jsou vítané spíše než břemena, bez kterých bychom se raději obešli. To neznamená, že někdo, kdo je vysoko na stupnici smysluplnosti, se cítí šťastně, když mu milovaný člověk zemře, nebo když musí prodělat vážnou operaci, nebo ztratí místo, ale když tyto nešťastné zážitky přijdou na takovou osobu, tak je vezme jako výzvu, jako úkol, a bude rozhodnut hledat v tom nějaký význam a bude dělat, co může, aby tu situaci překonal s důstojností.

SOC – smysl pro soudržnost lze definovat jako **globální orientaci, která vyjadřuje rozsah, v jakém člověk má vše pronikající, vytrvalý, i když dynamický pocit důvěry, že:**

1. stimuly přicházející z našeho vnitřního i vnějšího prostředí jsou v průběhu života strukturované, předvídatelné a vysvětlitelné (srozumitelné);
2. jsou zdrojem k dispozici, abychom plnili (zvládali) ty úkoly, které na nás stimuly kladou;
3. tyto požadavky jsou jakési výzvy, které stojí za naší angažovaností a investování do nich (jsou smysluplné) (Antonovsky 1987, s. 19).

Na základě výše uvedeného konceptu zkonstruoval Antonovsky 29položkový dotazník SOC, pro dospívající a dospělé osoby, který operativně nazval „The Orientation to Life Questionnaire“ – dotazník orientace na život. Pomocí tohoto dotazníku lze diagnostikovat vnitřní zdroje zvládnání záležitosti (blíže viz Mareš 1999). Respondent vybírá odpověď na 7bodové škále se dvěma

zakotvujícími frázemi. Dotazník obsahuje 11 položek na srozumitelnost, 10 na zvládnutelnost a 8 na smysluplnost. Třináct z těchto položek se formuluje negativně, a proto musí být obráceně hodnoceny, takže vysoké skóre vždy vyjadřuje silný pocit coherence (SOC). Byla zkonstruována i zkrácená forma dotazníku SOC o 13 položkách). Dotazník byl použit ve velkém počtu studií, které se prováděly v 320 zemích, s cílem zjistit psychometrické vlastnosti dotazníku (Antonovsky 1993). Se stejným cílem jsme administrovali 29položkový dotazník SOC vybrané skupině středoškoláků.

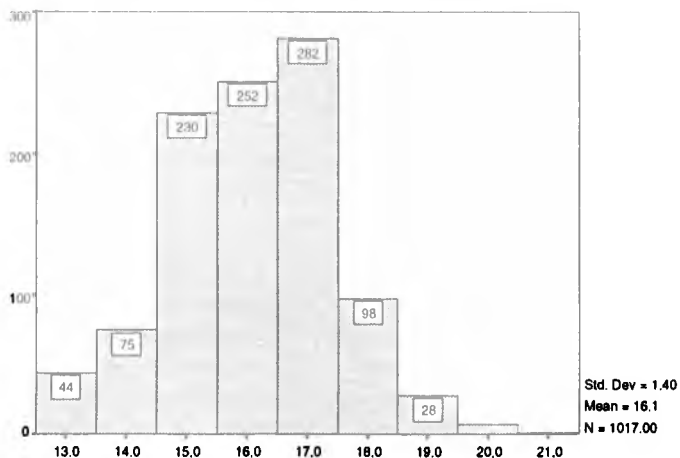
Výzkumný soubor, výsledky a zhodnocení

Celkový počet respondentů, kterým jsme postoupili dotazník SOC, byl 1017 (437 chlapců a 580 dívek). Byli to studenti obou gymnázií v Opavě (Mendelovo – 608 studentů a Gymnázium v Krnovské ul. – 131 studentů), Střední průmyslové školy strojnické v Opavě (100 studentů), Gymnázia z Frenštátu p. Radhoštěm (125 studentů) a z Vyšší odborné a hotelové školy v Opavě (53 studentů). Věkové rozpětí studentů je 13 – 21 roků. Průměrný věk celého souboru je 16,1 roku (chlapci 15,10 a dívky 16,2). Věkové rozložení zkoumaného souboru ilustruje graf na následující straně.

Před vlastní administrací dotazníku jsme respondentům vysvětlili jeho podstatu a požádali je o spolupráci.

V následujících přehledových tabulkách uvádíme výsledky z dotazníku SOC pro celý soubor, chlapce i dívky (celkovou hodnotu SOC i jednotlivých komponent). Pro možnost převodu celkových hrubých skóre v dotazníku SOC i jeho subškál na procenty jsme vytvořili převodní tabulku (č. 4).

Věkové rozložení zkoumaného souboru

Tab. č. 1: Celkové výsledky dotazníku SOC u vybrané skupiny středoškoláků (N = 1017)

Dotazník	Průměr	Směr. odch.	Max.	Min.
SOC celkově	133,28	18,6527	187	64
C	44,38	7,9154	76	19
MA	48,47	7,9229	70	18
ME	39,90	7,2776	56	18

Tab. č. 2: Výsledky v dotazníku SOC u chlapců (N = 437)

Chlapci	Průměr	Směr. odch.	Max.	Min.
SOC celkově	136,08	18,6568	187	75
C	46,21	7,7714	76	23
MA	49,51	7,9749	70	25
ME	40,01	7,5499	56	18

Tab. č. 3: Výsledky v dotazníku SOC u dívek (N = 580)

Dívky	Průměr	Směr. odch.	Max.	Min.
SOC celkově	131,15	18,3667	182	64
C	43,00	7,7411	66	19
MA	47,68	7,7908	67	18
ME	39,81	7,0626	55	19

Legenda pro tabulky č. 1-3: C = srozumitelnost; MA = zvládnutelnost; ME = smysluplnost

Tab. č. 4: Percentilová převodní tabulka (N=1017 středoškoláků)

HS	percentil	IIS	percentil	HS	percentil	IIS	percentil
86 - 102	1,00	25 - 30	1,00	29 - 34	1,00	21 - 26	1,00
103 - 109	5,00	31 - 33	5,00	35 - 37	5,00	27 - 29	5,00
110 - 113	10,00	34 - 35	10,00	38 - 39	10,00	30 - 31	10,00
114 - 117	15,00	36 - 37	15,00	40 -	15,00	32 - 33	15,00
118 - 120	20,00	38 -	20,00	41 - 42	20,00	34	20,00
121 - 122	25,00	39 -	25,00	43 -	25,00	35	25,00
123 - 125	30,00	40 -	30,00	44 - 45	30,00	36 -	30,00
126 - 128	35,00	41 -	35,00	46 -	35,00	37 -	35,00
129 - 130	40,00	42 -	40,00	47 -	40,00	38 -	40,00
131 - 133	45,00	43	45,00	48 -	45,00	39 -	45,00
134 - 135	50,00	44 -	50,00	49 -	50,00	40 -	50,00
136 - 138	55,00	45 -	55,00	50 -	55,00	41 -	55,00
139 - 141	60,00	46 -	60,00	51 -	60,00	42 -	60,00
142 - 143	65,00	47 -	65,00	52 -	65,00	43 -	65,00
144 - 145	70,00	48 -	70,00	53 -	70,00	44	70,00
146 - 148	75,00	49 - 50	75,00	54 -	75,00	45	75,00
149 - 151	80,00	51 - 52	80,00	55 - 56	80,00	46 - 47	80,00
152 - 155	85,00	53 -	85,00	57 -	85,00	48	85,00
156 - 162	90,00	54 - 56	90,00	58 - 60	90,00	49 - 50	90,00
163 -	95,00	57 -	95,00	61 -	95,00	51	95,00
164 a více	100,00	58 a více	100,00	62 a více	100,00	52 a více	100,00

Zhodnocení

Vybrané skupině 1017 středoškoláků jsme předali Antonovského 29-položkový dotazník, pomocí něhož lze měřit psychickou odolnost podle výše popsaného pojetí SOC. Celková průměrná hodnota dotazníku SOC u našeho vzorku středoškoláků je 133,28 a blíží se hodnotě (139,93), kterou uvádí Pelcák a Koukola (1998a). Křivohlavý (1990a), který administroval českou verzi dotazníku SOC různým skupinám dospělých zdravých lidí, zjistil, že například statistici mají tuto průměrnou hodnotu psychické odolnosti (nezdolnosti) 143, lékaři a úředníci 145, energetici 147, psychologové okolo 150. Bylo by jistě zajímavé a pro poradenskou činnost v souvislosti s učitel-

ským stresem potřebné zjistit tuto osobnostní charakteristiku u pedagogických pracovníků ad.

Na základě Studentova t-testu jsme u našeho vzorku středoškoláků nezjistili signifikantní rozdíly v dotazníku SOC mezi pohlavím (pro chlapce i pro dívky lze použít stejnou formu dotazníku i stejných převodních tabulek – viz tab. č. 4). Za účelem zjištění spolehlivosti dotazníku SOC jsme po 10 dnech u menšího vzorku středoškoláků (jedna třída studentů Mendelova gymnázia v Opavě) provedli opakovanou administraci a vypočetli test – retest reliabilitu (90). Tato hodnota je ve shodě s pracemi, které v roce 1993 opublikoval Antonovský v článku *Struktura a vlastnosti škály Sense of Coherence*.

Na základě našich prvních výsledků i s plným vědomím, že je třeba ještě ověřit další psychometrické vlastnosti dotazníku SOC (validita, konstrukční validita, diskriminační a faktorová analýza české verze atd.), se domníváme, že poradenští a školní psychologové mohou tohoto instrumentu využít k diagnostice vnitřních zdrojů zvládnání zátěže u dospívajících.

Souhrn

Cílem této studie bylo seznámit odbornou veřejnost nejen s pojmy salutogeneze a Antonovského konstruktem „Sense of Coherence“, ale hlavně s pilotním výzkumem psychické odolnosti středoškoláků měřenou dotazníkem SOC. Naším přáním je podnitit zájem poradenských i školních psychologů o tuto zajímavou charakteristiku žákovské osobnosti s využitím salutogenetického přístupu A. Antonovského.

Metoda se opírá o koncept smyslu pro spjitost SOC a jeho tři dimenze. Byl popsán 29položkový dotazník SOC, který autor sdělení administroval na vybraném souboru 1017 středoškoláků z Opavy a z Frenštátu pod Radhoštěm. Mezi chlapci a dívkami nebyly zjištěny signifikantní rozdíly v psychické odolnosti měřené dotazníkem SOC. Pro obě pohlaví lze použít stejnou formu dotazníku SOC i stejných percentilových převodních tabulek. Na menším vzorku byla vypočtena vysoká test – retest reliabilita po desetidenním intervalu. Dotazníku SOC lze využít k diagnostice vnitřních zdrojů zvládnání zátěže u dospívajících a dospělých osob.

Literatura:

- ANTONOVSKY, A. (1985). *Health, Stress, and Coping*. Jossey-Bass, San Francisco.
- ANTONOVSKY, A. (1987). *Unraveling the Mystery of Health*. Jossey – Bass, San Francisco.
- ANTONOVSKY, A. (1993). *The Structure and Properties of the Sense of Coherence Scale*. *Soc. Sci. Med.*, Vol. 36, No. 6, pp. 725–733.
- HOŠEK, V. (1991). *Sense of Coherence and Physical activity*. In: *Proceedings of VIII. European Congress of Sport Psychology*. Köln, s. 235–238.
- HOŠEK, V. (1993). *Salutogeneze*. *Těl. vých. mládeže*, roč. 59, č. 4, s. 13–19.
- HOŠEK, V. (1994). *Psychologie odolnosti*. UK Praha.
- KOUKOLA, B. (1997). *Dětská verze dotazníku SOC. Pilotní studie*. 5. celost. konference *Psychologie zdraví s mezinár. účastí*. Jeseník, květen.
- KOUKOLA, B. (1998). *Nezdolnost typu SOC u žáků šumperských ZŠ 1. a 2. stupně*. 6. celost. konf. *Psychologie zdraví s mezinár. účastí*, 22.–24. 5.
- KOUKOLA, B. (1999a). *První zkušenosti s dotazníkem SOC u žáků šumperských ZŠ 1. a 2. stupně*. *Čs. psychol.*, v tisku.
- KOUKOLA, B. (1999b). *Výsledky dotazníku SOC u středoškolské populace*. 7. celost. konf. *Psychologie zdraví s mezinár. účastí*. Jeseník, 14.–16. 5.
- KOUKOLA, B. (1999c). *Psychologie zdraví*. Slezská univerzita, FPF Opava. *Habilitační práce*.
- KŘIVOHLAVÝ, J. (1990a). *Nezdolnost v pojetí SOC*. *Čs. psychol.*, roč. 34, č. 6.
- KŘIVOHLAVÝ, J. (1990b). *Salutogeneze a behaviorální medicína*. *Čas. lék. českých*, roč. 36, č. 126.
- MAREŠ, J. (1999). *Diagnostika zvládnání zátěže u dětí a dospívajících*. *Pedagogika*, 49, 1999, č. 1, s. 12–42.
- PELČÁK, S. (1996a). *Využití metodiky SOC při moderování akt. zdravotního stavu*. 4. celost. scm. *Psychologie zdraví s mezinár. účastí*. Jeseník.
- PELČÁK, S. (1996b). *Diagn. možnosti moderování zdraví a jejich aplikace v inter-*

- venčních programech. Celost. sem. IMZ hlavního epidemiologa. Hradec Králové 22.–23. 5.
- PELCÁK, S. – VOSEČKOVÁ, A. – DOLEJŠOVÁ, Z. (1998a). Princip salutogeneze v komplexní péči o zdraví. 6. celost. konf. Psychologie zdraví s mezinár. účastí. Jeseník, 22.–24. 5.
- PELCÁK, S. – KOUKOLA, B. (1998a). Možnosti využití nezdolnosti typu SOC v preventivní péči o zdraví členů HZS. Mez. konf. PO 1998. VŠB Ostrava, 9.–10. září.
- PELCÁK, S. – KOUKOLA, B. (1998b). Nezdolnost a možnosti preventivní poradenské péče u hasičů záchranářů. Psychologie v ekonomické praxi, č. 3–4, s. 107–119.
- VAŠINA, B. – ZÁŠKODNÁ, H. (1996). Vybrané otázky psychologie zdraví, anomálního a abnormálního vývoje. Skripita. OU, Ostrava.

Z JINÝCH ČASOPISŮ

Pedagogická revue, 51, 1999, č. 5. ISSN 1335-1982.

Významný slovenský pedagogický časopis přináší v tomto svém čísle – kromě jiného – dva příspěvky, jejichž autoři se snaží dílčím způsobem ohlédnout za uplynulým desetiletím ve slovenském školství. Ľudovít Bálint tak činí v článku „*Analýza výchovy a vzdelávania v základnej škole v uplynulom desaťročí*“ (s. 431–438), Vladimír Slavík a Peter Plavčan pak v příspěvku „*Rozvoj vysokého školstva v Slovenskej republike v uplynulom desaťročí*“ (s. 439–447).

V prvním případě se autor usiluje sledovat a kriticky analyzovat změny ve slovenském školském systému od doby, kdy byl v roce 1990 schválen novelizovaný školský zákon. Soustředí se převážně na otázku inovace pedagogických dokumentů, hlavně pak vzdělávacímu standardu – ve vztahu k obecnější otázce měření vzdělávacích výsledků.

Ve druhém uvedeném příspěvku předkládají autoři výsledek své snahy o analýzu soustavy vysokých škol a fakult na Slovensku. Všimají si především kvantitativních charakteristik, jako jsou počty vysokých škol, fakult, učitelů a studentů v jednotlivých místech působení těchto institucí, dále i spádovosti jednotlivých vysokých škol. Soustavu studijních oborů nahlížejí ve vztahu k počtu studentů a absolventů.

Ani jeden z nedlouhých příspěvků si nečiní nárok na úplnost, oba nabízejí spíše několik zajímavých pohledů než ucelený obraz věci. I tak přinášejí zajímavé informace.

(mp)